

ЕВАКУАЦІЯ ІНОЗЕМЦІВ З УКРАЇНИ: ПРАВОВА ОСНОВА, ПЕРЕШКОДИ ТА ДОПОМОГА УРЯДУ

Над текстом працювали:

Євгенія Григор'єва,
Ірина Сушко
ГО «Європа без бар'єрів»

Через повномасштабне збройне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року та, як наслідок, відсутність авіасполучення з іншими державами, мільйони українців та іноземних громадян були змушені тікати з України у безпечні місця, зокрема до та через країни-члени ЄС, використовуючи автомобільні та залізничні пункти пропуску на західному держкордоні. Пропускні пункти швидко стали переповненими, залишаючи за своїми межами десятикілометрові черги людей, які намагалися врятуватися.

У перший тиждень війни в іноземних ЗМІ з'явилися повідомлення про ознаки расової дискримінації при спробах іноземцями скористатися евакуаційним транспортом в Україні або перетнути кордон з країнами ЄС. Питання швидко набуло розголосу на високих рівнях, а від українського уряду вимагалися роз'яснення щодо ситуації, що склалася, а також вжиття термінових заходів для її виправлення.

Таблиця 1.
Статті в іноземних ЗМІ із згадками про расову дискримінацію

дата	джерело	посилання
28.02	DW	https://www.dw.com/en/african-students-scramble-to-flee-fighting-in-ukraine/a-60947768
28.02	AfricaNews	https://www.africanews.com/2022/02/28/russia-ukraine-conflict-africans-face-racial-discrimination-in-ukraine/
01.03	The Independent	https://www.independent.co.uk/world/ukraine-racism-refugees-russia-war-un-b2025771.html
02.03	NBC News	https://www.nbcnews.com/news/nbcblk/open-door-die-africans-report-racism-hostility-trying-flee-ukraine-rcna17953
02.03	AfricaNews	https://www.africanews.com/2022/03/02/ukraine-anger-over-discrimination-against-african-nationals/
02.03	CNN	https://edition.cnn.com/2022/03/01/africa/africa-condemns-racism-ukraine-intl/index.html
02.03	Aljazeera	https://www.aljazeera.com/news/2022/3/2/more-racism-at-ukrainian-borders
05.03	The Washington Post	https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/05/ukraine-african-refugees-racism/
12.03	Cbsnews	https://www.cbsnews.com/news/black-ukraine-refugees-racism-discrimination-russian-invasion/
01.04	Euronews	https://www.euronews.com/2022/04/01/the-treatment-africans-are-facing-in-ukraine-is-despicable-but-why-are-we-surprised

Таблиця 2.
Дописи у Twitter із згадками про расову дискримінацію

дата	джерело	посилання
27.02	Twitter	https://twitter.com/Maobeee/status/1497807030718906372
27.02	Twitter	https://twitter.com/nzekiev/status/1497805019311218689
27.02	Twitter	https://twitter.com/nzekiev/status/1497808708180582402?s=20&t=CMoURF9WDdrbLFv-uUGrCQ
27.02	Twitter	https://twitter.com/stephhegarty/status/1497875533228646403
28.02	Twitter	https://twitter.com/BeyGood/status/1498132281218662401?s=20&t=CKk1B0F4E0DS_81VMYVzng

СТАН СПРАВ

Інформація щодо дискримінації прав іноземців, висвітлена в ЗМІ, стосувалася переважно африканських та індійських студентів та їх подекуди невдалих спроб швидко дістатися українсько-польського кордону і перетнути його саме у перші дні війни. Публікації ґрунтувалися на окремих дописах студентів у соцмережах та їх репостах або на інтерв'ю іноземних видань з такими студентами у період 24-27 лютого.

28 лютого занепокоєння стосовно отриманих повідомлень висловив у своїй заяві Африканський союз на чолі з Президентом Сенегалу Макі Саллом¹, який застеріг Україну щодо створення перешкод у перетині кордону для громадян африканського походження. Дане питання обговорювалось також на засіданні XI екстреної спеціальної сесії Генасамблеї ООН 28 лютого - 2 березня, під час якого представники африканських країн висловили обурення з приводу несправедливого виокремлення осіб африканського походження в умовах кризи біженців, що розгорталася в Україні, та закликали до рівного і справедливого поводження з усіма народами. Також вони звернулися до країн ЄС вжити заходи для вирішення ситуацій у разі відмови під час перетину їхніх кордонів громадянами африканських країн та особами африканського походження².

Стурбованість щодо дискримінаційного ставлення до осіб африканського походження, расових та етнічних меншин також висловили у спільній заяві від 3 березня Робоча група експертів ООН з питань осіб африканського походження, Спеціальний

доповідач з питань сучасних форм расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетолерантності та Спеціальний доповідач з прав мігрантів³.

Поряд з тим, Верховний комісар ООН у справах біженців Філіппо Гранді під час прес-конференції 1 березня заявив, що випадки несправедливого ставлення до іноземців справді могли мати місце, але не є результатом державної політики України або сусідніх держав, зокрема Польщі⁴.

1 березня низка правозахисних українських організацій оприлюднили заяву з приводу евакуації іноземних студентів⁵. Вони закликали сусідні з Україною держави відкрити кордони для громадян усіх країн, які змушені рятуватися від війни, та звернули увагу на те, що ситуація на українсько-польському кордоні у перші дні війни була вкрай важкою для всіх, хто намагався його перетнути, незалежно від громадянства. Організації також наголосили, що поодинокі випадки перешкоджання посадці негромадян України на евакуаційні потяги або приєднання до черг на кордоні могли мати місце в умовах військової евакуації та загальної паніки, але жодного відношення до офіційних правил чи політики української влади не мають.

2 березня всесвітньо відомий Олімпійський чемпіон з греко-римської боротьби та депутат Верховної Ради України Жан Беленюк, що має африканське походження, звернувся до урядів африканських країн та заявив, що Україна є толерантною державою, в якій засуджуються усі прояви расизму⁶.

1_ <https://au.int/en/pressreleases/20220228/statement-ill-treatment-africans-trying-leave-ukraine>

2_ <https://www.un.org/press/en/2022/ga12406.doc.htm>

3_ <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-un-experts-concerned-reports-discrimination-against-people-african-descent>

4_ <https://media.un.org/en/asset/k14/k14dezco4m>

5_ <https://zmina.ua/statements/pravozahysnyky-zaklykayut-susidni-z-ukrayinoyu-krayiny-vidkryty-kordony-dlya-gromadyan-usih-krayin-yaki-zmusheni-ryatuvatysya-vid-vijny/>

6_ <https://www.facebook.com/zhanbeleniuk/videos/2733626883450583/>

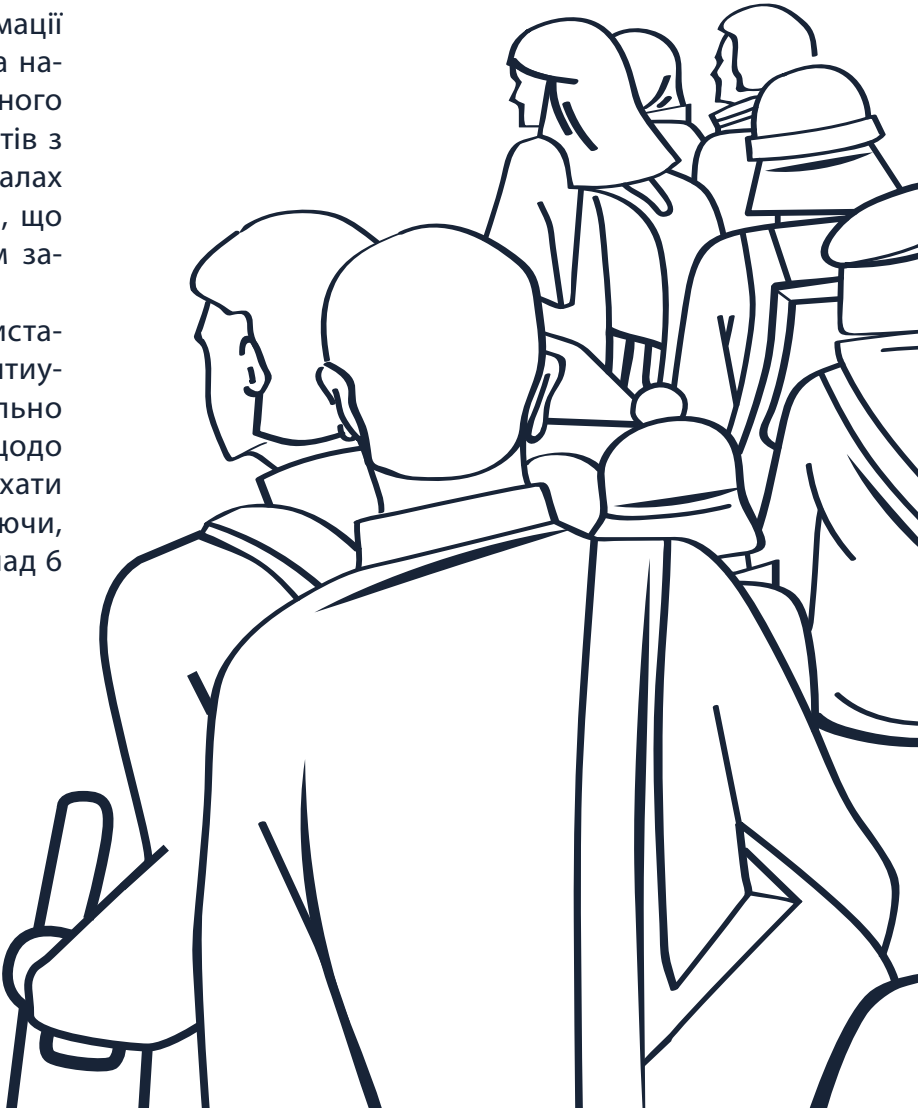
Таблиця 3.
Спростування інформації про расову дискримінацію українськими ЗМІ

дата	джерело	посилання
05.03	Центр прав людини ZMINA	https://zmina.info/articles/evakuacziya-inozemcziv-z-ukrayiny-chy-spravdi-ye-rasova-dyskryminacziya/
05.03	Obozrevatel	https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/rasizm-i-vijna-yak-naspravdi-stavlyatsya-ukraintsi-do-bizhentsiv-inozemsiv-pid-chas-evakuatsii1.htm
10.03	Marie Claire	https://marieclaire.ua/uk/obshhestvo/644816

За кілька днів українські ЗМІ також до-лучилися до спростування інформації щодо расової дискримінації. Зокрема на-водилися приклади не завжди належного поводження самих іноземних студентів з українськими громадянами на вокзалах та у пунктах пропуску через кордон, що також могло бути викликано станом за-гального стресу.

В цей же час російські ЗМІ використа-ли ситуацію як частину загальної антиу-країнської пропаганди та максимально доклалися до розгону маніпуляцій щодо студентів-іноземців, які не могли виїхати з України через обстріли, стверджуючи, що Україна тримає в заручниках понад 6 тис. іноземців⁷.

*
7_ <https://voxukraine.org/nepravda-ukrayina-trymaye-v-zaruchnykah-ponad-6-tysyach-inozemsiv/>

ПОЗИЦІЯ УРЯДУ

Український уряд серйозно поставився до повідомлень про нерівне ставлення, в тому числі при перетині кордону, і заявив про пріоритет безпечної та якомога швидшої евакуації іноземців з України.

Міністерство закордонних справ у заяві від 6 березня⁸ відкинуло звинувачення в дискримінації студентів-іноземців, посиляючись зокрема на те, що вони протягом десятирічь обирають для навчання Україну. Міністр Дмитро Кулеба запевнив, що в країні ніколи не допускалася будь-яка дискримінація, включно з дискримінацією за ознакою раси, кольору шкіри чи національності. Натомість міністерство закликала дипломатичні представництва інших країн активніше співпрацювати з Києвом задля евакуації власних громадян із зони бойових дій, вказуючи що юридичних перепон для їх виїзду з країни немає. Запровадженням воєнного стану 24 лютого уряд обмежив можливість виїзду лише для чоловіків-громадян України віком від 18 до 60 років через вимоги мобілізації, проте для іноземних громадян жодних обмежень встановлено не було.

ПРАВИЛА В'ЇЗДУ ТА ВИЇЗДУ ІНОЗЕМЦІВ З УКРАЇНИ

Загалом правила в'їзду та виїзду іноземців регулюються Постановою КМУ «Про Правила в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» від 29 грудня 1995 р. N 1074. Також на час воєнного стану Постановою КМУ від 29 грудня 2021 р. № 1455 «Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан» встановлюються інші правила пересування територією України та виїзду за її межі. Ще низкою документів⁹ регулюється порядок оформлення іноземцям та особам без громадянства віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію, вимоги до перебування іноземців і осіб без громадянства в Україні.

Слід зазначити, що у вказаних нормативно-правових актах не передбачено жодних переваг та умов для першочергової евакуації з України саме іноземців. Згідно роз'яснень МЗС¹⁰, це відповідає нормам міжнародного гуманітарного права, яке надає пріоритет жінкам і дітям. Усі чоловіки, як громадяни України, так і іноземні громадяни, повинні проходити перевірку та реєстрацію, в тому числі на кордоні, після жінок, дітей та людей похилого віку. За словами ж речника Держприкордонслужби України Андрія Демченка¹¹, на початку війни іноземці часто не дотримувались встановлених правил та вимагали до себе особливого ставлення.

8_ <https://www.facebook.com/UkraineMFA/posts/332097742294031>

9_ [https://mfa.gov.ua/podorozhnim/vyizd-ta-perebuvannya-](https://mfa.gov.ua/podorozhnim/vyizd-ta-perebuvannya-inozemciv-v-ukrayini/pravila-vyizdu-ta-perebuvannya-v-ukrayini)

inozemciv-v-ukrayini/pravila-vyizdu-ta-perebuvannya-v-ukrayini

10_ <https://www.facebook.com/UkraineMFA/posts/329444642559341>

11_ <https://www.hrw.org/ru/news/2022/03/05/381330>

ЗАХОДИ ДЛЯ ЕВАКУАЦІЇ ІНОЗЕМЦІВ

За даними Міністерства освіти України¹² станом на 1 січня 2021 року в Україні навчалось 76,5 тис іноземних студентів із 155 країн світу, близько чверті з яких складали студенти індійського походження, а ще 21% - студенти з африканських країн, більшість з яких з Королівства Марокко. Загалом же станом на початок війни в Україні перебувало майже 80 тис. студентів-іноземців.

За інформацією МЗС¹³ за період з 28 лютого по 6 березня уряд України надав допомогу у виїзді з країни понад 130 тис. іноземців, серед яких близько 14,5 тис. студентів. Ще 50 тис. іноземців, за даними ООН¹⁴, покинули країну раніше, у період 22-27 лютого. Станом на 31 березня з України виїхало понад 60 тис. іноземних студентів¹⁵.

Загалом для швидкої евакуації іноземців, зокрема студентів, українським урядом, державними органами влади та громадськими організаціями, в тому числі міжнародними, були забезпечені:

- екстрені гарячі лінії МЗС для іноземних студентів, які намагаються виїхати з країни;
- збір основної інформації про студентів та їхнє місце перебування (онлайн-анкета) для надання консультацій щодо засобів, доступних для виїзду;
- постійна взаємодія МЗС з дипломатичними представництвами інших країн;

- цілодобова робота всіх пунктів пропуску на західному кордоні;
- спрощена процедура перетину кордону - так зокрема на пункті пропуску Порубне було створено «зелені коридори» для іноземців;
- окремі евакуаційні коридори - з громадян інших країн формувалися окремі групи для перевезення та визначалися окремі вагони у поїздах далекого та приміського сполучення;
- залучення великої кількості волонтерів зі знанням різних іноземних мов на Центральному залізничному вокзалі Києва, а також зі знанням англійської мови на вокзалах Львова, Ужгорода та Чопа;
- особлива увага до іноземців на вокзалах у Закарпатській та Львівській областях, де у волонтерських пунктах вони могли отримати медичну допомогу, їжу, в тому числі вегетаріанську.

Такі заходи свідчать про те, що навіть у найскладніших умовах російської агресії Україна надавала всебічну організаційну підтримку іноземцям у їхньому прагненні виїхати із зон бойових дій. Водночас слід визнати, що на початку війни на шляху до швидкої та безпечної евакуації існувала низка об'єктивних перешкод.

¹² <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/>

¹³ <https://www.facebook.com/UkraineMFA/posts/332097742294031>

¹⁴ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3418890-evakuacia-inozemciv-bezpecni-koridori-dopomoga-volonteriv-i-zodnoi-ksenofobii.html>

¹⁵ <https://osvita.ua/vnz/86180/>

ПЕРЕПОНИ ДЛЯ ЕВАКУАЦІЇ ІНОЗЕМЦІВ У ПЕРШІ ДНІ ВІЙНИ

У перші дні війни західні кордони України, особливо польський, були вкрай

переповненими. Інфраструктура та персонал пунктів пропуску не були готові до такої кількості людей на кордонах, а люди не були готові до тривалого очікування в чергах, особливо в умовах від'ємних температур. За інформацією начальника Львівської ОВА Максима Козицького, за 24-27 лютого кордон з Польщею лише у Львівській області перетнули понад 150 тис. людей, черги на автомобільних пунктах пропуску сягали 30 км, а біля воріт одночасно перебувало до 2 тис. людей на кожному з переходів¹⁶.

Прикордонники разом із правоохоронцями в своїх намаганнях впорядкувати та полегшити процес перетину кордону для більш вразливих категорій розподіляли людей по різних групах¹⁷ (жінки з дітьми, жінки, чоловіки тощо). Координаторка іноземних студентів одного з державних вишів зазначила¹⁸, що вона з колегами пояснювала своїм студентам про розподіл та пріоритетність пропуску людей, тому їхні студенти знали та розуміли правила і були готові дотримуватись установленого порядку. Проте хаос перших днів війни, нерозуміння або нехтування правилами черговості перетину кордону іншими іноземцями могло певним чином створити в них відчуття несправедливості та безпорадності. Хоча фактично, наприклад, українські жінки та діти опинилися в однакових умовах з чоловіками-іноземцями.

Паніка та розпач іноземців на кордоні, і як наслідок конфлікти на пунктах пропуску, посилювались також через проблеми з боку сусідніх країн. Певний проміжок часу держави-члени ЄС не приймали людей, які мали неукраїнське та неєвропейське громадянство та не мали віз до країн ЄС. Для швидкого вирішення даного питання бракувало більш тісної координації суміжних країн та України на рівні інтегрованого управління кордонами. Нормативно воно було врегульовано лише через 10 днів від початку війни пунктом 13 Імплементативного рішення Ради ЄС 2022/382 від 4 березня 2022 року¹⁹. Рішення встановило наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС²⁰ та запровадило тимчасовий захист (терміном до трьох років) для всіх українців і тих, хто мав постійне місце проживання в країні до початку війни. Поряд з тим, для тих, хто може безпечно повернутися до своєї країни походження, кожна країна ЄС застосовує свої правила, якими в більшості випадків є дозвіл на проживання лише до трьох місяців²¹.

Також наприкінці лютого та на початку березня відстежувалась низька активність дипломатичних установ іноземних країн щодо евакуації своїх громадян. Зокрема, наприклад, станом на 5 березня від індійського уряду не було жодних вказівок для студентів щодо евакуації, а індійські студенти, після численних безрезультатних звернень до влади Індії, покидали країну на свій страх і ризик²². Виходець з

16_ <https://suspilne.media/212117-cergi-do-30-km-aka-situacia-na-ukrainsko-polskomu-kordoni/>

17_ <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3423084-u-mvs-sprostovuut-budaku-diskriminaciu-pri-peretini-kordonu.html>

18_ <https://news.sumdu.edu.ua/uk/news/12443-sumdu-pid-chas-vijni-na-storinkakh-zakordonnikh-zmi-chastina-3-sumi-ta-sumdu-vistoyat-i-ti-vistojish.html>

19_ https://ips.ligazakon.net/document/view/MU22006?an=20&ed=2022_03_04

20_ https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf

21_ <https://www.aljazeera.com/news/2022/5/13/african-students-who-fled-war-in-ukraine-fight-to-keep-studying>

22_ <https://www.thehindu.com/news/international/watch-indian-students-from-sumy-state-university-ukraine/article65193155.ece>

Кенії після виїзду з України також розповів ЗМІ про те, що влада його країни надто довго шукала способи організації евакуації²³. Проблема слабкої комунікації закордонних урядів зі своїми громадянами посилювалась відсутністю посольств деяких держав в Україні (наприклад, африканські країни Кенія та Гана мають лише консульства), тоді як саме на посольства покладені функції піклування про безпеку громадян, які перебувають за кордоном, та надання юридичної допомоги у невідкладних випадках, зокрема допомоги у поверненні до власної країни.

Найбільшою ж перепорою в евакуації іноземців було те, що попри домовленості про припинення вогню війська РФ продовжували обстріли українських населених пунктів, довгий час тим самим унеможлиблюючи створення безпечних коридорів для виїзду громадян, в тому числі іноземних. Так, наприклад, перша евакуація студентів-індійців Сумського державного університету відбулася лише 8-9 березня спільними зусиллями уряду України, посольства Індії та товариства «Червоного Хреста». Напередодні ж гуманітарний коридор піддався обстрілу²⁴.

23_ <https://www.the-star.co.ke/news/2022-03-15-student-rescued-from-ukraine-narrates-ordeal-claims-state-neglect/>

24_ <https://indianexpress.com/article/world/evacuation-of-indian-students-sumy-ukraine-put-on-hold-7805310/>

Додаток 1

Інформація АДПСУ*

щодо кількості фактів перетину держкордону на виїзд з України іноземцями, кількості відмов іноземцям у перетині кордону та кількості іноземців, затриманих за адміністративні правопорушення з прикордонних питань, за 1 лютого - 31 травня 2022 року

показники	лютий	березень	квітень	травень	всього	відсоток від к-сті іноземців, що виїхали
к-сть іноземців, що виїхали	257 154	240 066	150 651	148 308	796 179	
к-сть відмов іноземцям у виїзді, у т. ч.:	34	54	57	42	187	0,02%
африканцям**	1	5	3	0	9	0,02%
індусам	0	0	0	0	0	0,001%
к-ть затриманих іноземців, у т. ч.:	2 570	978	259	404	4 211	0,53%
африканців***	194	39	2	1	236	0,03%
індусів	89	13	0	0	102	0,01%

*

АДПСУ – Адміністрація Держприкордонслужби;

**

представники 6 країн Африки, а саме: Ангола, Єгипет, Лівія, Марокко, Нігерія, Танзанія;

представники 28 країн Африки, а саме: Алжир, Ангола, Бенін, Буркіна-Фасо, Бурунді, Гамбія, Гана, Гвінея, Демократична Республіка Конго, Еритрея, Ефіопія, Єгипет, Зімбабве, Камерун, Коморські острови, Кот-д’Івуар, Лівія, Маврикій, Мавританія, Марокко, Нігерія, ПАР, Сейшельські острови, Сенегал, Сомалі, Судан, Танзанія, Туніс.

Протягом лютого-травня 2022 року територію України покинуло майже 800 тис. іноземних громадян, що становить 13% від загальної кількості осіб, які перетнули державний кордон на виїзд з країни. За вказаний період Держприкордонслужбою було відмовлено у виїзді або затримано лише 0,55% іноземців по відношенню до загальної кількості іноземних громадян, що виїхали. При цьому чверть із затриманих та непропущених іноземців склали громадяни Молдови, рф, Азербайджану, Туреччини, Угорщини та Узбекистану. Громадяни ж Індії та країн Африки становили лише 0,041% з них. **Основними причинами їх затримання були:**

- порушення правил перебування іноземців в Україні (громадяни країн Африки – 212 випадків, громадяни Індії – 84 випадки);
- незаконне перетинання кордону (громадяни країн Африки – 24 випадки).

Наведена інформація свідчить про відсутність перешкод з боку державних органів влади України, зокрема АДПСУ, для виїзду іноземних громадян за межі країни протягом лютого-травня 2022 року.

ВИСНОВКИ

Висвітлена в іноземних ЗМІ проблема щодо дискримінації прав іноземців стосувалася, переважно, евакуації іноземних студентів у перші дні війни в Україні. Резонанс спричинили їхні негативні коментарі у соцмережах та в інтерв'ю закордонним виданням, в основному, щодо спроб скористатися евакуаційним транспортом або перетнути кордон.

Іноземна молодь була налякана загальною панікою та хаосом на вокзалах та в пунктах пропуску, адже велика кількість і громадян, і негромадян України намагалася втекти від війни одночасно. Своїми страхами студенти ділилися у дописах, при цьому офіційних звернень, зокрема на адресу Адміністрації Держприкордонслужби, щодо дискримінації прав іноземців при перетині кордону зафіксовано не було.

Уряд України, державні органи влади та НУО зі своєї сторони надавали всебічну організаційну підтримку іноземцям для їх швидкої та безпечної евакуації.

Але усунення основних перешкод, таких як відсутність згоди агресора на надання «зелених коридорів», тимчасова відсутність підстав для в'їзду іноземців без громадянства України або ЄС до країн ЄС, залежало, на жаль, не лише від України, а й від інших сторін.

Ще однією причиною високої емоційності публікацій у закордонних ЗМІ стало те, що уряди багатьох країн проявляли низьку активність у пошуку шляхів евакуації власних громадян та не забезпечували їх вчасною офіційною інформацією. Тому ЗМІ відповідних країн намагались привернути увагу своєї влади до проблем студентства та, тим самим, мимоволі розпалювали і загальний фон.

Проте, Україна, зі свого боку, також може зробити додаткові висновки та додаткові кроки, зокрема посилити в найближчому майбутньому напрацювання механізму звернень іноземних громадян щодо будь-яких проявів расової дискримінації. Адже уряд України, державні органи влади, правозахисні та інші громадські організації висловили і продовжують висловлювати чітку позицію щодо невизнання в країні будь-яких проявів дискримінації, включаючи дискримінацію за ознакою раси, кольору шкіри чи національності. А той факт, що протягом 30 років до України приїздили тисячі студентів із країн Африки та Азії, велика кількість з яких залишилася жити в Україні і після завершення навчання, є найкращим підтвердженням позитивного ставлення уряду України і самих українців до іноземних громадян.

Опубліковано в межах проєкту “Багатокомпонентна громадська підтримка реформ у сфері інтегрованого управління кордонами”, який реалізує ГО “Європа без бар’єрів” у рамках проєкту “Підтримка ЄС у зміцненні інтегрованого управління кордонами в Україні (EU4IBM)”, який фінансується Європейським Союзом та впроваджується Міжнародним центром з розвитку міграційної політики (ICMPD).

Висловлені думки належать авторам і не обов’язково відображають позицію Європейського Союзу чи ICMPD.

